

Vuosi 68: Vallan kynnyksellä

SAKARI HÄNNINEN

ABSTRACT

At the threshold of power:
May—June 68

The May—June events of 68 in Paris are discussed, in this paper, especially as a background to the various new orientations of the 'nomadic thinkers': Foucault, Deleuze, Guattari, Lyotard — and less so Baudillard. No effort is made to explain the events macro-sociologically, since the actual results were molecular. What was mainly at stake in the events was the critique of a (normalized) subjectivity and the possibility for an individuality. This conclusion was critical to all the nomadic thinkers, although they, thereafter, took up somewhat different lines of escape. The possible nature of the events as either a spectacle or an anti-spectacle and as a grave-digging ceremony is also considered.

Kontinentaalisen, eritoten ranskalaisen, keskustelun aallot ovat rantautuneet Suomeen kummallisia kiertoteitä ja melkoisella viiveellä. Tällä hetkellä Suomessa kirjoitetaan eikä vain keskustella Foucaultista, Deleuzista, Guattarista, Lyotardista, Baudrillardista. Näin aina käy. Henkilökohtaisesti en pidä sitä suurena syntyinä jos ollaan kiinnostuneita 'haudantakaisista asioista'. Hyvä olisi silti tuntea niitä taustoja, jotka ovat muovanneet näiden(kin) ajattelijoiden ratkaisuja: kiinnostusta, tiedon, kielen, vallan, ajattelun, halujen, ruumiin, tilan, vietteilyn (välisiin) ongelmiin. Helposti istumme seisovaan pöytään. Siinä on oma huvittavuutensa ja hauskuutensa. Pääasia on, että nautitaan.

Tässä kirjoitelmassa pohdin Pariisin touko—kesäkuun 68 tapahtumia taustana niille suunnanmuutoksille, joiden tulokset näkyvät varsinkin Foucaultin, Deleuzen ja Guattarin molekulaarisissa (valta)analyysseissa. Lähestyn vuoden 68 tapahtumia vain eräästä näkökulmasta tietoisena siitä, että monia muitakin on. Tässä en paneudu itse analyysiin, lähinnä vasta diagnooseihin. Kirjoitelma onkin johdatelma aiheeseen.

Vastakohtaisuuksia

Myönnän heti, että katselen Pariisin tapahtumia

Euroopan reunalta käsin. Susirajalta. En silti halua julistautua nomadiksi. Tästä on hyötynsä, huvinsa ja haittansa. Reunalta näkee periaatteessa laajemmalti, joskin epätarkemmin. Pariisin älyllinen ilmasto vaikuttaa varsin vastakohtaiselta. Perustelematta voisin luetella joukon vastakohtapareja, jotka tuntuvat kuvaavan Pariisin 'Vasemman rannan' keskustelujen kadehdittavan kiihkeää jännitettä. Sellaisia ovat:

- toisaalta keskustelujen ja kirjoitusten sulkeutunut Ranska-keskeisyys, toisaalta saksalaisen kielialueen 'mestariajattelijoiden' ensisijainen rooli kysymysten asettelijoina (ensin Hegel, Husserl, Heidegger sitten Marx, Freud, Nietzsche);
- toisaalta kirjallisen kulttuurin merkityksen korostaminen mutta toisaalta 'tekstualistinen' halu lukea 'heikosti tai vahvasti väärin' toisten kirjoituksia (ks. Rorty 1982, 151—152);
- toisaalta tieto haastavien perinteiden historiallisesta jatkuvuudesta (ks. Clifford 1981) mutta toisaalta voimakas pyrkimys korostaa historiallisia katkoksia;
- toisaalta ilmeinen henkinen — jopa fyysinen — riippuvuus Pariisin metropolista ilmapiiristä mutta toisaalta läpitukenava viehtymys ihannoidea eksoottista alkuvoimaisuutta;
- toisaalta äärimmilleen viljelty makujen ja muo-

tien erottelukyky mutta toisaalta pakonomainen halu vimmatusti vastustaa kulttuurisia koodauksia;

- toisaalta suoraviivainen vastenmielisyyys koulukuntamaista ajattelua kohtaan mutta toisaalta silmiinpistävä taipumus kirjoittaa epäsuoran vihjailevasti ja elliptisesti;
- toisaalta kumouksellisuuteen asti tähtäävä poliittinen käytäntöhakuisuus mutta toisaalta tyylikkään itseriittoinen taito kääriytyä kirjoitustensa suojaan;
- toisaalta tarkkanäköinen kyky paljastaa päivänpoliittista pyrkymystä mutta toisaalta silmiinpistävä houkutus kääntää takkia tarpeen mukaan;
- toisaalta syvänjuurtunut ärtymys pohjoisamerikkalaista elämäntapaa — sitä sivilisaatiota — kohtaan mutta toisaalta epäämätön viehtymys 'vihonviimeisiin' sosioteknisiin keksintöihin ja kokeiluihin;
- toisaalta toistuva pyrkimys naljailla ranskalaisen tieteen ja kulttuurin palatsimaisuudesta mutta toisaalta tosiasiallinen kyvyttömyys kieltäytyä kunniapaikoista.

Vastakohtaparien mainitsemisella ilmaisen vain ensivaikutelmaani. Näistäkin vastakohtapareista voisi johtaa yhä uusia 'taipumusten' luonnehdintoja. Se ei ole tässä tarpeen. Ne kaikki sijoittuvat **mielivaltaisuus-ennakkoluuttomuus-**jakoviivalle. Epäilen lisäksi, että Pariisiin 'Vasemman rannan' keskustelujen ja keskustelupelien ambivalenssi on hämmästyttänyt jopa niiden keskipisteitä. Kuten Michel Foucaultia.

Foucaultin heiluri

Eräissä myöhäisissä (25. 10. 1982) haastattelusaan Foucault on maininnut, että »Nietzsche avasi silmäni. Koin että oli joku joka poikkesi täysin siitä mitä minulle oli opetettu. Luin häntä intohimoisesti ja päätin muuttaa elämäni. Jätin työpaikkani mielisairaalassa, lähdin Ranskasta; koska minulla oli tunne että olin ansassa. Nietzschen välityksellä olin vieraantunut siitä kaikesta. En ole vielä kukaan kotonani ranskalaisessa sosiaalisessa ja intellektuaalisessa elämässä. Niin usein kuin voin, lähen Ranskasta. Jos olisin nuorempi, olisin muuttanut Yhdysvaltoihin siirtolaiseksi.» (Foucault 1988, 13)

Foucaultin 'tunnustus' saattaa kuulostaa ristiriitaiselta taustaansa vasten: Pariisi houkutteli puolueensa samalla kun halu veti vielä muualle. Tässäkin tapauksessa voisi puhua Foucaultin heilurista. Foucault eli vuosikausia ulkomailla Ruotsissa, Puolas-

sa, Liittotasavallassa, Tunisiassa eikä esimerkiksi henkilökohtaisesti osallistunut toukokuun 68 tapahtumiin. Mutta 70-luvun alussa hän osallistui Ranskassa moniin liikkeisiin, jotka vastustivat niin suljettujen laitosten kuin autoritaarisen politiikan mielivaltaa ja kurinpitoa. (Casanovas 1988) Pariisin toukokuun 68 oli tapahtuma ja näkysarja (fantasma) (vrt. Foucault 1981a, 165—196), joka ratkaisevasti vaikutti Foucaultin suunnanmuutokseen. Vuosikymmenen vaihteessa Foucault mietti määrätietoisesti sijoittumistaan uudelleen. (Dreyfus & Rabinow 1986, 109—122) Hän aloitti vallankäytön analytiikan. Sitä hän omien sanojensa mukaan ei olisi oivaltanut tehdä ilman touko—kesäkuun 1968 tapahtumia. Nämä tapahtumat olivat todellinen katalysaattori prosessissa, johon Nietzsche innosti Foucaultia. Sama pätee myös Deleuzeen ja Guattariin. Onkin syytä pohtia miten touko—kesäkuun 68 tapahtumia voitaisiin lukea Nietzschen näkökulmista. Hyvä vain, jos ajatus kuulostaa oudolta.

Eurooppalaiset naamiohuvit

Foucault on kiinnostunut ajattelusta. (Deleuze 1987, 117; Foucault 1981a, 179) Deleuzen tavoin Foucault on viehätynyt Nietzschen kyvystä ajatella monella tavalla. Nietzsche tietää että tilannetta voi katsoa monista näkökulmista. Sitä on perspektivismi. Hän haluaa välttää nurkkakuntaisuutta. Nurkkakuntaisuus liittyy heikkoon identiteettiin. Nietzsche asettaa yleisen ongelman: onko eurooppalainen identiteetti heikko? Miten on ranskalaisen identiteetin laita?

Jussi Vähämäki on kirjoittanut Nietzschestä ja 'Eurooppalaisesta identiteetistä'. (Vähämäki 1989, 44—55) Hän nostaa esiin Nietzschen teoksen **Inhimillistä, liian inhimillistä** (postuumin fragmentin (17)), jossa moderni Eurooppa asetetaan vastakkain sekä itään että länteen päin: »Nietzschen mukaan vanhassa Euroopassa ei ole riittävästi affirmaatiota. Eurooppa on luutunut ja muumioitumassa. Siitä on tulossa historiallista ja käyttökeltovotonta 'roskaa'. Euroopan on pelastuakseen liitettävä Amerikan kiihottuneisuus idästä (Venäjältä ja Aasiasta) tulevaan hajoamiseen.» (Vähämäki 1989, 44) Vähämäki tulkitsee Nietzschen esittävän ratkaisuna (parasiitin) ongelmaan sitä, että Eurooppa hyväksyy olevansa varas ja huijari idän ja lännen välissä, veijari, joka huijaa näitä kahta hidasjärkistä jättiläistä. Huijarille identiteetti merkitsisi uran loppua. Niinpä Euroopan identiteetti voi olla vain muuttuva ja vaihdettava naamio, jota käytetään loputtomassa naamiaiskarnevaalissa. (Vähämäki 1989, 45)

Nietzscheä ei kannata vakavalla naamalla tulkita. Häntä on käytettävä kuin vasaraa, vaikka voikin lyödä sormilleen. Jospa Nietzsche haluaa vasaroida naamiot rikki? Miksi muuten Zarathustra haluaa lyödä kepillä taikuria, vapisevaa vanhaa miestä, riikinkukkojen riikinkukkoa, joka kuotoilee leikillään olemalla aina kaksi—kolme—neljä- ja viisitulkintainen! Zarathustra arvaa kyllä taikurin: »sinusta on tullut kaikkien muiden lumooja, mutta itseäsi vastaan sinulle ei ole enää jäänyt mitään valhetta ja viekkautta — oma itsesi on sinulle taiaton!» (Nietzsche 1981, 220—224) Voisiko Nietzsche tarkoittaa taikurilla eurooppalaista veijaria, näyttelijää? Tai peräti ranskalaista? Kuka tietää!

Nietzsche on kirjoittanut 'tahdon sairaudesta'. Foucault puhuu thymoksen, Deleuze pathoksen vähyydestä! Tahdon sairaus on Nietzschen mielestä levinnyt Eurooppaan epätasaisesti. Se ilmenee suurimpana ja moninaisimpana siellä, missä kulttuuri on ollut kauimmin kotonaan: »Nykyisessä Ranskassa... tahto on pahimmin sairastunut; ja Ranska, joka on aina osannut mestarillisen taitavasti muuttaa myös henkensä kohtalokkaat käänteet viehättäviksi ja viekotteleviksi, osoittaa nyt oikein varsinaisesti epäilyn kaikkien taikojen kouluna ja näyttelynä kulttuuri-ylivoimaansa Euroopassa.» (Nietzsche 1966, 112) Toisaalta käsikirjoituksessaan **Der Wille zur Macht** Nietzsche kuvaa pessimismin päätuntemerkkejä ja antaa esimerkin: *dîners chez Magny*, joka viittaa joukkoon aikansa älykkäimpiä ja skeptisimpiä pariisilaisintellektuelleja (Sainte-Beuve, Flaubert, Gautier, Taine, Renan, Schérer, Gavani...) jotka kokoontuivat kahdesti kuukaudessa päivälliselle. Tilaisuutta leimasi pessimismi, kyynisyys ja nihilismi vuorotellen hienostuneen huumorintajun ja pursuavan ilon (Ausgelassenheit) kanssa. Nietzsche tunnustaa että hän saataisi sopia hyvin tähän joukkoon. Mutta hän tuntee sen liiankin hyvin. Hän on kyllästynyt siihen, koska seurueesta puuttuu radikaalisuutta, sanalla sanoen heiltä pohjimmiltaan puuttuu 'la force'. (Nietzsche 1968, 51)

Foucault on varmasti lukenut näitä Nietzschen lauseita omakohtaisella ja ajankohtaisella tavalla. Tähän viittaa puhe sivullisuudesta 'ranskalaisissa naamiaishuveissa'. Foucaultin suhtautumisesta voi löytää jälkiä Foucaultin kirjoituksesta **Nietzsche, l'histoire, la généalogie**. Siinä muistutetaan kuinka Eurooppalainen dekadenssi näyttäytyy valtavana spektaakkelinä, josta puuttuvat omatekoiset monumentit. Eurooppalaiset eivät enää tunne itseään, heiltä puuttuu yksilöllisyys. (Foucault 1981a, 159) Syykin tähän on Foucaultin mielestä ilmeinen. Se on

heikko identiteetti, jota yritetään tukea ja kiinteyttää naamioitumalla. Kyse on kuitenkin parodiasta. (Foucault 1981a, 161) Vai olisiko se sittenkin pastišši

Eurooppalaiset nomadit

Naamion käyttämistä ei välttämättä tarvitse pitää voimattomuuden osoituksena. Päinvastoin! Voihan olla samaistumatta naamioonsa. Voi vaihtaa naamioita. Naamion takaa voi nauraa. Nietzscheä on luettava hymy suupielessä niin että jännitykset ja jännittyneet odotukset (Kant) purkautuvat vähän väliä nauruksi. Tämä tekee tyhjäksi vakavat yritykset tulkita merkityksiä. (Deleuze 1985, 147; O'Hara 1985, 1—19) Nietzsche on ajattelun paimentolainen, joka käyttää kynää kuin asetta: sotakonetta. (Deleuze & Guattari 1987, 376—377) Juuri paimentolaiset käyttävät naamioita samaistumatta siihen. He osaavat vaihtaa naamioita. He osaavat hävitä ilmestyäkseen uudelleen mualla, jossa heitä ei odoteta. (Baudrillard 1987, 76)

Nietzsche puhuu 'selvän-näkijämäisesti' siitä kuinka *Eurooppa tahtoo yhteyttä*; kuinka kaikkein avarimmat ihmiset valmistavat tietä tuohon synteesiin. (Nietzsche 1966, 164) Kyse on *eurooppalaisesta sukeutumisprosessista*. Sen myötä näky-mölle ilmaantuu olennaisesti ylikansallinen ja nomadinen ihmislaji, sopeutumistaitoinen ja sopeutusvoimainen. (Nietzsche 1966, 148) Kuten Nietzsche itse: kiertäjä ja nomadi! Kuten ne uudet ajattelijat, jotka naurussa suin vasaroivat vanhoja arvoja, pyhäinkuvia ja arkkikirjoituksia! Heitä eivät rajat pysäytä! He eivät ole tasoittajia vaan koetteli-joita. (Nietzsche 1966, 44—45) Tietäminen on heille luomista. He eivät ole tutkijoita vaan keksijöitä. »Heidän tehtävänään ei lopultakaan ole vain pelkkä tietäminen — heidän näet tulee olla jotain uutta, *merkitä* jotakin uutta, *edustaa* uusia arvoja.» (Nietzsche 1966, 161) Heidän polkunaan on sanoa »kyllä». (Nietzsche 1968, 536)

Pariisin toukokuu 68 oli kiirastuli, jossa vanhoja arvoja paloi poroksi; varsinkin sellaisia yleviä periaatteita, joilla ihminen haluttiin taltuttaa tekemällä hänen mallikuvastaan Jumalan korvike ja asioiden arvon merkitys ja mitta. (Vertaa Nietzsche 1968, 14—15, 253) Tällä tavalla oli mahdollista lukea tapahtumia 'Nietzschen silmillä'. Niitä nomadiset ajattelijat halusivat lainata. He julistivat vuoden 68 olevan 'nihilismin loppu', 'elämän = halujen kieltämisen loppu'. Nyt tehtäväksi asetui moraalien luonnonmukaistaminen (Nietzsche 1968, 255) myöntämällä totuuspyrkimystenkin taustavoimaksi 'tahto

valtaan'. Nomadiseta ajattelijaa ovat sekä naturalistia ja että moralisteja. He itse asiassa kuuluvat monipuoliseen ranskalaiseen moralistiseen kulttuuriin. (vrt. Nietzsche 1966, 161) He katsovat, että vuonna 68 — tai paremminkin sen jälkinäytöksessä — oli kysymys oman identiteetin vahvistamisesta: yksilöllisyydestä! Ainakin pyrkimyksestä 'sisäiseen vapauteen' (— Eino Leino Nietzschestä). Saattaa olla että Eurooppa oli toukokuussa 68 vedenjakajalla.

Puheelle nomadisesta ajattelusta on helppo hymyillä. Mikä ettei? Voi vaikka nauraa! Mieluummin vapautuneesti. Se ei ole raskasmielistä puhetta. Kyse ei ole muodinmukaisuudesta. Nomadista ajattelua en suoraan yhdistäisi niihin 'uusiin nomadeihin' (Homo europeus), joita Bernd Guggenberger on kuvannut kirjassaan *Sein oder Design* (Guggenberger 1987). Guggenberger kuvaa postmoderneja ihmisiä — jotka 'do not cry but drive on' — diagnostikon silmällä. Se rekisteröi vauhtia, hetkitäisyyttä, riskialttiutta, simulointia, narsismia. Puhe on varsin välinpitämätöntä, kuten kohteensa.

Nomadinen ajattelu on uuden ranskalaisen Nietzsche-lukemisen avain. (ks. *The New Nietzsche* 1985) Sen eturiviin kuuluvat Deleuze ja Foucault. (vrt. Krause—Jensen 1983) Kummatkin heistä mieluummin käyttävät kuin tulkitsevat Nietzscheä. Foucault on sanonutkin tämän suorasanaisesti: »Nykyään haluan olla vaiti Nietzschestä. Kun opin filosofiaa luennoin usein Nietzschestä, mutta enää en tekisi niin. Jos haluaisin mahtailla, käyttäisin 'moraalin genealogiaa' tekemiseni yleisotsakeena. Juuri Nietzsche tarkensi että valtasuhteet ovat — sanoisinko filosofisen puhunnan — yleisenä kohteena kun taas Marxille sellaisen muodostivat tuotantosuhteet. Nietzsche oli vallan filosofi, joka onnistui pohtimaan valtaa lokeroitumatta politiikan teoriaan.

Nietzschen läsnäolo on tavattoman tärkeää. Mutta olen väsynyt ihmisiin, jotka tutkivat häntä tuottaakseen samanlaisia kommentaareja kuin on kirjoitettu Hegelistä tai Mallarmésta. Omasta puolestani haluan hyödyntää kirjoittajia niin kuin haluan. Ainoa pätevä ihailunosoitus Nietzsche tapaiselle ajattelulle on juuri käyttää sitä, muokata sitä, panna se vaikeroimaan ja protestoimaan. Jos sitten kommentaattorit sanovat että olen uskollinen tai uskonon Nietzscheelle, niin asia ei hetkauta minua pennin vertaa.» (Foucault 1980a, 53—54) Siinäpä se! Jatetaan kommentointia!

Gilles Deleuze on intensiivisesti ja luovasti käyttänyt Nietzscheä ajattelua. (Deleuze 1986) Nimenomaan hän on puhunut nomadisesta ajattelusta.

(Deleuze 1985) Silti ei pidä unohtaa sellaisia edeltäjiä kuten Klossowski, Blanchot ja Bataille. Deleuze ja Guattari ovat kirjoittaneet 'sotakoneensa' kyllä: 'nomadologia'. (Deleuze & Guattari 1987, 351) Deleuze on myös muistuttanut kuinka Foucault jo (kirjallisuutta koskevissa) varhaiskirjoituksissaan muotoili »ulkopuolisen ajattelun» (Deleuze 1987, 75—95; katso myös Cappelletti 1984, 24) Se on luonteeltaan nomadista rajojen ylittämistä. (Deleuze 1987, 114, 131)

Deleuzen omaperäisen Foucault-kirjan eräs läpikäyvä ajatus on osoittaa kuinka Foucaultille ei riitä (heideggerilaisittain!) raivaaminen. (Deleuze 1987, 114) Foucault haluaa koetella ihmisen voimia astua ulkopuolelle. Kohdata odottamaton. Myöntää merkityksellistämätön. Haastaa tuleva. Deleuze ei kavahda puhumasta tässä yhteydessä 'yli-ihmisestä'. (Deleuze 1987, 131)

Baudrillard on asiasta aivan toista mieltä: Foucaultin valta-analytiikka on joutava teoria, vaikka se onkin kohdennettu mikrotasolle. Esineellistävää, tuijotukseen perustuva kontrollin teoria on passé. Simuloinnin kautta olemme yhtä kaukana läpinäkyvyyden strategioista kuin nämä ovat kaukana kurinpidon välittömistä, symbolisista toiminnoista, joita Foucault kuvaa. Baudrillard ihmettelee, että Foucault pysähtyy nykyisen järjestelmän kumouksen kynnyksellä haluamatta ylittää sitä. (Baudrillard 1987, 16) Baudrillardin ja Foucaultin erimielisyys vaikuttaa riitajutulta. Se taasen koskee myös näkemystä siitä mitä tapahtui touko—kesäkuussa 68 — ja varsinkin sen jälkeen.

Miten, missä, milloin: 68

Kun Pariisiin toukokuun 68 tapahtumista tuli kulu-neeksi 20 vuotta, niin sitä muistelevia, kuvaavia ja eritteleviä kirjoja julkaistiin vielä kilokaupalla. Näistä kannattaa ennen kaikkea mainita Seuilin kustantama Hervé Hamonin ja Patrick Rotmanin *Generation*. (Hamon & Rotman 1987, 1988) Tämä kaksiosainen järkele oli vain pienen pieni lisä siihen kirjavuoreen, joka aiheesta oli aiemmin julkaistu. Varhaisesta julkaisutilanteesta saa hyvän kuvan vaikkapa selailemalla Wylie, Chun ja Terrallin kokoamaa kriittistä bibliografiaa vuodelta 1973. (Wylie, Chu, Terrall 1973). Siihen on kerätty noin sadan sivun verran lähdeviitteitä -selityksineen. Paras alkuperäisdokumenteista kerätty 'käsikirja' on Alain Schnappin ja Pierre Vidal-Naquetin *Journal de la Commune Étudiante*. (Schnapp & Vidal-Naquet 1969)

Jonkinlainen 'ylenmääräisyyden periaate' tuntuu

pätevän touko—kesäkuun 68 tapahtumien tulkintoihin: kaikki ajateltavissa olevat vaihtoehdot on käytetty hyväksi. On mahdotonta sanoa mikä voisi olla paras tapahtumien tulkinta tai selitys. Sellaista ei ole. Kuten Keith A. Reader (Reader 1987, 16—17) ja Luc Ferry & Alain Renaut (Ferry & Renaut 1987, 58—61) tyydyn mainitsemaan ne kahdeksan kohtaa, joihin Ph. Bénéton ja J. Touchard eri selitykset tiivistävät: 1. Toukokuu 68 subversiivisena salajuonena (tämä ministerien suosima selityshahjoitus); 2. Toukokuu 68 yliopiston kriisinä; 3. Toukokuu 68 nuorison kuumaverisyyden osoituksena; 4. Toukokuu 68 nykyisen sivilisaation kriisin osoituksena; 5. Toukokuu 68 uudenlaisena 'luokkataistelun' muotona; 6. Toukokuu 68 perinteisenä sosiaalisenä konfliktina; 7. Toukokuu 68 poliittisena kriisinä; 8. Toukokuu 68 olosuhteiden sattumanvaraisena ketjuuntumisena. (Bénéton & Touchard 1970)

Luetteloa voisi helposti jatkaa. Mutta turhaan. Jos näistä vaihtoehdoista pitäisi valita, tekisin kuten Bénéton ja Touchard eli ottaisin viimeisen. Tapahtumat eivät sen paremmin seuranneet sääntöä, kulkenneet lainomaisesti kuin tähänneet yhteen tavoitteeseen. Onneksi valinta ei ole tarpeen. Virtaan voi astua tietämättä sen nimeä. Sehän voi olla sattumanvarainen.

Molaarinen vai molekulaarinen

Luc Ferry ja Alain Renaut ovat näppärästi kärjistäneet toukokuun 68 erittelyt kahteen tyyppiin: niihin jotka selittävät kaiken mutteivät ymmärrä mitään ja niihin jotka ymmärtävät kaiken mutteivät selitä mitään. (Ferry & Renaut 1987, 85) Tyypillisesti makrososiologiset tai ainakin tyypilliset makrososiologiset selitykset edustavat ensin mainittua tyyppiä. Vaikutusvaltainen ja vaikuttava esimerkki on Raymond Aronin teos *La Révolution Introuvable*, joka toisaalta korkealentoisesti spekuloi (muun muassa) millaisiin hallitusvaihtoehtoihin opiskelijalevottomuudet kansakuntaa vastentahtoisesti ajoivat (Aron 1969, 17) ikään se olisi ollut liikehdinnän olennaisin kysymys mutta toisaalta ylenkatseellisesti hymähtää tapahtumille lapsenmielisenä kapinana vanhempien auktoriteettia vastaan huomaamatta että tämä saattoi olla poliittisesti tulenarka kysymys. (ks. Reader 1987, 14—15); Rohan 1988, 17) Tahallisessa (!) ymmärtämättömydessäänkin Raymond Aron on toki monta vertaa tarkkannäköisempi kuin useimmat kansakunnan tilan tulkit.

Vuoden 68 tapahtumien 'selittäminen', ei edes niiden tulkitseminen ole keskeisintä. Osuvampaa kuin kysyä mitä tapahtumat merkitsivät on pohtia

miten kaikki tapahtui, ja mieltää oma 'osallisuus'. Muotoilisininkin ongelman hieman toisin. Asettaisin vastakkain molaarisen ja molekulaarisen tavan lähestyä touko—kesäkuuta 68. Touko—kesäkuun 68 tapahtumien (mahdolliset) tulokset helposti ohitetaan ellei osata edetä niissä hienosäikeisissä rihmastoissa, joissa yksilöiden odotukset, jännitykset, panokset laukesivat. Suurimmat muutokset ovat pienimuotoisia!

Molekulaarinen analyysi etenee rihmastoissa. Toisin kuin molaarinen analyysi, se lähtee erittelysään liikkeelle tapahtumien reunoilta ja ulokkeista. Se etsii tilanteista uusia, yhä hienosyisempiä puolia ja piirteitä, se ottaa tilanteet kerta kerralta yhä lähemmän tarkastelun kohteeksi. Se jäljittää tilanteiden erityisyyttä. Molekulaarinen analyysi on nousevaa, tilanteistavaa, monimutkaistavaa ja suurentavaa tapahtumien tarkastelua. Tarkasteltaessa touko—kesäkuun 68 tapahtumia molekulaarisesta näkökulmasta, kiinnostus voi kohdistua tapahtumien *tyyliin*, osallisten kannanottoihin: *sijoittumiseen*, muutosten *henkilöitymiseen*. Tapahtumia voidaan lähestyä juhlanä, haudankaivuuna ja haasteena.

Touko—kesäkuu 1968 juhlanä

Raymond Aronin kirjaa 'opiskelijavallankumouksesta' voi lukea myös molekulaarisesta näkökulmasta. Siinähan tuijotetaan tekojen tyyliin. Aron on lainannut kirjansa motoksi Proudhonin lausahduksen 'Ranskan kansakunta on näyttelijöiden kansakunta'. Viesti on selvä: touko—kesäkuun tapahtumat olivat loppujen lopuksi vain teatteria, vallankumouksellisen kuvitelman, Ranskan Suuren vallankumouksen näytelmäversio. (Aron 1969, xv) Se oli simulointi mieluummin kuin imitointi! Aron on riittävän ironinen mainitakseen oman roolinsa tässä näytelmäharjoituksessa. Aron näytteli Tocquevillen osaa kun taas muut joutuivat 'tyytymään' Sant-Justin, Robespierren tai Leninin 'naurettaviin' rooleihin. (Aron 1969, 21)

Raymond Aron — harkitusti tai harkitsemattaan — on tiivistänyt näkemyksensä tapahtumista yhteen sanaan: *psykodraamaan*. (Aron 1969, 19) Psykodraama on roolipeli. Sen osanottajat puhuvat ja puhuvat loputtomasti, koska 'puhe on vapautettu'. Tarkoitus oli vastustaa — Ranskan vallannutta — ikävystymistä, mutta Aronia loputon puheiden pauhu ikävystytti. Hän kyllä myöntää, että puhujat nauttivat suunnattomasti saadessaan purkautua (Aron 1969, 20), kuten psykodraamaan kuuluu.

Aron suhtautuu näkemäänsä kuin huonoon teatte-

riesitykseen. Kaiken muun lisäksi yleisö sai vielä lokaa silmilleen. Hänen mieleensä ei juolahda, että voisi olla tehtaassa eikä teatterissa. Missään tapauksessa hän ei halua myöntää, että tapahtumat tuottivat jotakin uutta. Hän näkee vain karnevaalin. Sillä taasen ei ollut mitään tekemistä 'uuden yhteiskunnan rakentamisen', 'uuden järjestyksen' tai edes 'uuden Yliopiston' kanssa. (Aron 1969, 21) Aron ei osaa tai halua ajatella tapahtumia muuna kuin spekaakkelinä.

Raymond Aron ei ole suinkaan ainoa, joka suhtautui näkemäänsä spekaakkelinä. Tapahtumien leimaaminen spekaakkeliiksi tyydytti monenlaisia tarpeita. Se elähdytti myös 'perinteisen työväenliikkeen' puolestapuhujia. Nämä väittivät opiskelijoiden syöksyvän Rosinantellaan kulutusyhteiskunnan tavaramaailman kimppuun: 'oikeat työläiset' tiedostivat luokkaetunsa. Kiinnostavampi näkemys tapahtumista spekaakkelinä voidaan 'luovasti lukea' Pierre Bourdieun kirjoituksissa. *Distinktio*-termin avulla voidaan kuvata 'intellektuellien' ja sellaisiksi haluavien (opiskelijat!) peliä koulutus- ja kulttuuripääoman kentillä. (ks. Bourdieu 1979 ja Bourdieu 1984)

Bourdieu on aina (ks. Bourdieu & Passeron 1964) ollut vähintäänkin varauksellinen, lähinnä myrkyllinen suhteessaan 'sivistyneistöön'. Vastenmielisyyden takana on näkemys, että 'intellektuellit' ovat taitavia symbolisen sodan kävijöitä osaamalla uskotella että ovat kamppailun ja voitontavoittelun yläpuolella. (Bourdieu 1985, 72; ks. myös Roos 1985, 13)

Mikä erottautumisen strategia sitten tekisi touko—kesäkuun 68 tapahtumista spekaakkelin? Kyse on sivistyneistön perinteisesti etuoikeutetun aseman tai etuoikeutetuksi odotetun aseman (opiskelijat) puolustamisesta käyttämällä ajatustapoja: 'puhtaat teoriat' ja mielikuvia, jotka korostavat 'ammattillisen aristokratian' tärkeyttä. Bourdieun monipuolisen erittelyn takana tuntuu olevan vihjailu. Kyse on simulaatiosta sen alkuperäisessä merkityksessä: teeskenneltiin taudin oireita etujen säilyttämiseksi ja saamiseksi.

Régis Debray voisi myös olla esimerkki henkilöstä, joka näkee touko—kesäkuun 68 tapahtumissa spekaakkelin piirteitä. Syynä hän pitää joukkoviestimien kasvanutta merkitystä. Yliopiston ja kustantamisen ajanjaksoja seuraavan ja nyttemmin vallitsevan medioiden ajanjakson lähtövuosi on 68. (Debray 1981, 79—95) Muuten Debray liikkuu erittelyssään varsin samoilla linjoilla kuin Bourdieu painottaessaan kilpailua intellektuellien eri kerrosten kesken. Erityisesti hän yrittää paljastaa kuinka

tekopyhää on 'tähtien pyrky' ja itsepetoksellista 'pyrky tähtiin'.

Mikä sitten takaa, etteivät Aronin ja Debrayn omat esitykset olisi osa näin kuvattua spekaakkelia. Tuskin mikään! Raymond Aron oikeastaan myöntää näin olleenkin joutuessaan 'toukokuun liikkeen' symbolisen vastustajan rooliin. (Aron 1969, xiv). Viimeistään valtiollisen (Mitterandin) neuvonantajien roolissa Debray puolestaan saattoi esiintyä kuin kuvaamansa kuuluisuudet ikään. Kyllä Mitterand on oivaltanut spekaakkeliin poliittisen merkityksen siinä missä de Gaullekin. Mutta mitä pitäisi sanoa Coluchen tukijoista (kuten Deleuzesta ja Bourdieusta? (ks. Reader 1987, 23) Oliko heillä anti-spekaakkeli mielessään!

Peilin voi joka tapauksessa kääntää ympäri. Alain Touraine on niin tehnyt kirjassaan *Le Mouvement de mai ou le communisme utopique*. Hän tulkitsee tapahtumia anti-spekaakkelinä. (Touraine 1971, 250—253) Touraine mukaan juuri gaullistinen hallitusvalta lisäsi suunnattomasti spekaakkeliin roolia poliittisessa elämässä ohjelmoimalla lehdistökonferensseja, tarkoin valmistelemalla televisioesiintymisiä, dramatisoimalla poliittisia kysymyksiä, julkistamalla kunkin vuoden poliittisia urotekoja. (Touraine 1971, 252) Touko—kesäkuun liikehdintä vuonna 68 tosiasiaa etsiäytyi näistä 'poliittisista näytelmistä' eroon. Lähinnä tapahtumia ulkopuolelta ihmetelleet henkilöt saattoivat kauhistuneina tai huvittuneina nähdä siinä huonosti ohjatun spekaakkelin. Kyse ei ollut näytelmästä yhtä vähän kuin mistään psykodraamasta, vaan nimenomaan 'anti-spekaakkelistä'. (Touraine 1971, 252) Touraine kirjan varsinaiset ansiot ovat silti toisaalla kuin touko—kesäkuun tapahtumien erittelyssä anti-spekaakkelinä. Tämä huomio on kirjan sivujuonne. Mutta muutkin ovat tehneet saman huomion, ennen häntä.

'Hiljaisten enemmistöjen varjossa' Jean Baudrillard on havainnut sosiaalisten merkitysten ehtyvän simulaatioiden hyperrealisuuteen. (Baudrillard 1983a; Baudrillard 1983b) Baudrillardin mielestä »Toukokuu 68 oli epälooginen tapahtuma...joka vain tuli jostakin muualta ollen jonkinlainen puhdas kohde tai tapahtuma — sitä ei voi palauttaa simulaatioon». (Baudrillard 1987, 114) Kyse oli lähinnä anti-spekaakkelistä, joka kuitenkin hävisi jälkiä jättämättä.

Baudrillardin jossain määrin kiertelevä kanta on eräänlainen yliviritetty versio situationistien päätelmistä. Onkin väitetty (ks. Reader 1987, 131), että lähteitä mainitsematta Baudrillard etenee niistä näkemyksistä, joita nimenoman Guy Debord on

hahmottanut kirjassaan **La société du spectacle**. (Debord 1979) Debordin kriittinen lähtökohta on, että ihmisten arkielämä (Debord oli muuten Henri Lefebvren oppilas) koostuu speksaakkeliä valtaisesti kasaantumisesta. (Debord 1979, 23; ks. myös Vaneigem 1983)

Situationisteilla on varsin pitkä historia ennen vuotta 68. (ks. Bandini 1977) Situationistien pieni ryhmä osallistui varhain, aktiivisesti, äänekkäästi ja mielikuvitusriikkaasti (iskulausetheuttelu) touko—kesäkuussa 68 kärjistyneisiin tapahtumiin. Heidän tietoisena tarkoituksenaan oli tuottaa anti-speksaakkeleita. (ks. Brau 1968) Situationistit, ja heidän näkemystään myötäilevät ovat luonnollisesti halunneet tulkita touko—kesäkuun tapahtumia tästä näkökulmasta. Situationistien tosiasiallista roolia on kuitenkin helppo ylikorostaa. Puhe tapahtumien speksaakkelimaisuudesta tai anti-speksaakkelimaisuudesta kulkee erittäin mielenkiintoista juonetta, mutta silti vain sivupolkua.

Speksaakkeli on kulutuksen teatteria, joka on poliittista. Kiertokulun piirin salaisuudet voi yrittää jäädä (Baudrillard) tai ladata tuottavilla: arvoa tai arvoja lisäävillä voimilla. Näitä voimia ei ole pakko investoida tai koodata vain taloudellisesti tai edes psyykkis-taloudellisesti perinteisessä mielessä (Freud plus Marx). Felix Guattarin mielestä on vajaamielisiä tulkita vuoden 68 tapahtumat kulutusyhteiskunnan kritiikiksi. Touko—kesäkuun liikehdinnässä halut kulkivat etujen ja tarpeiden edellä — pelkäämättä kohtaamasta keinotekoista. (Guattari 1974a, 367)

Speksaakkelin ja anti-speksaakkelin välille on vaikea vetää rajaviivaa. Näyttämöasetelma on etukäteen lavastettu. Sivustakatsojat määrittävät tilanteen, johon osallistujat halutaan alistaa. Juhlajoista tehdään näyttelijöitä. Juhlasta tehdään näytelmä oman sivullisuuden kätkemiseksi. Puhe touko—kesäkuun tapahtumista speksaakkelinä tuntuukin olevan sivustakatsojan vaikutelma. Verevämpiä ovat ne tulkinnat, jotka pitävät tapahtumia vain juhlanä. (ks. Charrière 1968; ks. myös Prandstraller 1978).

Touko—kesäkuu haudankaivuuna

Juhlasta hautaan, tuhannen tasangon kautta! Se on niille oikein, kunnon sosiologi saattaa ajatella. Hän haluaa vapauttaa intellektuellit! Naurustako? Bourdieun mielestä »On jotain pateettista siinä kuuliaisuudessa jolla 'vapaat intellektuellit' kiiruhtavat esittämään opinnäytteitään hetken määräämistä ai-

heista, kuten nykyään halusta, ruumiista tai viente-lyksestä. Eikä mikään ole haudantakaisempaa kuin lukea kahtakymmentä vuotta myöhemmin näitä kilpaharjoituksia, joita suuret 'sivistyneistölehtien' erikoisnumerot täydessä keskinäisessä yhteysymäryksessä edistävät.» (Bourdieu 1985, 78)

Miksi haudan takaiset? Ajatteleeko Bourdieu, että Deleuze, Lyotard, Foucault ja Baudrillard ovat 'opetuslapsineen' kävelleet sosiologien — tai muiden kunnon kansalaisten — kaivamaan kuoppaan? Siinä tapauksessa 'kuollut tuntuu ottaneen haltuunsa elävän'. Sosiologien ja 'intellektuellien' välinen kiistely ei ole kovin kiinnostavaa, mutta riitely on. Kuten on käytetty kuvakieli! Kirjoittajien murhanhimo ilmenee hautaamisen haluina. Tässä suhteessa Bourdieu jatkaa vain ranskalaista 'intellektuaalista' perinnettä, vaikka väittää olevansa sosiologina muukalainen intellektuellien maailmassa. (Bourdieu 1985, 83)

Jo ennen vuoden 68 tapahtumia oli helppo kuulla ja lukea 'hautajaispuheita'. Niiden pääjuonteena oli 'antihumanismi'. Hyvin muistetaan kuinka Foucault puhuu 'ihmisen häviämisestä' kirjansa **Le Mots et le choses** (1966) viimeisellä sivulla muistuttaen että ajattelumme arkeologia osoittaa kuinka 'ihminen' on myöhäinen keksintö ja ehkäpä pian maillelta menevä ollen kuin meren rantahiekkaan piirretyt kasvat, jotka pyyhkiytyvät pois. (Foucault 1980d, 387) Hyvin tiedetään kuinka vuonna 68 Derrida puhui samasta asiasta kirjaansa *Marges de la philosophie* (Derrida 1972) sisällytetyssä artikkelissa **Les Fins de l'homme**. Vuodesta 68 lähtien Mikel Dufrenne on kriittisesti painottanut kuinka antihumanistinen teema on ohjannut (filosofista) keskustelua Ranskassa. (Dufrenne 1968) Luc Ferry ja Renault hyväksyvät Dufrennen väitteen. He katsovat, että antihumanismi: 'ihmisen hautaaminen' on vuoden 68 ajattelun pääsisältö. Heidän esityksestään voisi vetää johtopäätöksen tapahtuneesta: kuten (jo) Althusser radikalisoi (näkemänsä) Marxin antihumanismin, niin Derrida radikalisoi Heideggerin antihumanismin, Foucault radikalisoi Nietzschen antihumanismin ja, voisin lisätä, Deleuze ja Guattari radikalisoivat Lacanin antihumanismin. (Ferry & Renault 1987, 41—48)

Mainittuja tekoja ei voida palauttaa yhteen tai edes yhtäläiseen taustaansa. Kannattaakin varoa kiinnittämästä (post)strukturalismin nimilappuja sinne sun tänne. Touko—kesäkuun 68 jälkeen erilaiset ajattelijat kokivat kovin erilaisia kohtaloita: Althusser muun muassa 'haudattiin' mutta Foucaultin varhaisimmatkin työt (*Histoire de la folie à l'âge classique* (1961) mutta myös *Naissance de la clinique*

que. *Une archéologie du regard médical* (1963)) kaivettiin esiin. Strukturalistisille (oppi)isille toki kaivettiin hautapaikkoja touko—kesäkuussa 68, mutta tapahtumien tulkinta jonkinlaiseksi strukturalismin antiteesiksi on todellakin liian oikoinen näkemys. (ks. Reader 1987, 8)

Puhe hautojen kaivamisesta esivallalle ja esikuville kuvaa varsin osuvasti 68 tapahtumien erästä jännitettä. Puhetta ei tarvitse tulkita vain metaforiseksi eikä sitä pidä tulkita molaarisesti. Se etenee samalla taajuudella kuin psykoanalyysi. Mitä tapahtuikaan Oidipukselle? Hän, kuten Mooses, katosi jälkiä jättämättä. Jacques Lacan puhuu 'tyhjistä joukosta' ja 'tyhjiin joukkojen joukosta' joka on merkityksellistä. Stuart Schneiderman (Lacanın oppilas) on pannut merkille, että Lacanın teorian 'tyhjä joukko' nimeltään nolla tuo kaikkein ensimmäiseksi mieleen tyhjän haudan — sehän voi esittää vaikka äidin puuttuvaa fallostaa! (Schneiderman 1983, 6—7) Lacan aloittaa laskemisen nollostaa: koska hauta on tyhjä meidän täytyy kohdata kuolleet. Kolmessa hän luonnollisesti päättyy Oidipuskompleksiin triangelidraamana.

Vuoden 68 tapahtumien jälkeen Lacanın vaikutus — olipa hän sitten läsnä tai poissa — oli keskeinen. (ks. Turkle 1979, 69—118) Hän oli siitä itse äärimmäisen tietoinen. Hän halusi että »isän nimi» (le nom du père) muistetaan. Monet halusivat kuitenkin kaivaa hautapaikan paternalistisille isille. Siis Oidipukselle ja ajatukselle pyhästä perheestä. Félix Guattari onkin otsikoinut vuonna 72 julkaistun juttunsa »Hauta Oidipukselle». Guattarin kirja *Psychanalyse et transversalité* on italiankielisenä käännöksenä saanut nimen **una tomba per edipo**. (Guattari 1974b). Nimen valinta kuvaa hyvin Guattarin pyrkimystä radikalisoida ja politisoida psykoanalyysi skitsoanalyysiksi. Tämä teko seurailee touko—kesäkuun 68 tapahtumien libidinaalisia(!) virtailuja ja pakoviivoja haluten kaataa kumoon kuningas Oidipuksen perhepotretin.

Haudankaivuun ja 'häviäminen paikalta' tapahtuvat rinnakkain. Kyse ei ole 'nahanluonnista' tai 'takinkäännöstä' vaan muodonvaihdoksesta. Deleuze puhuu 'eläimeksi-tulemisesta', 'naisiksi-tulemisestä'. Kyse on subjektiviteetin häviämisestä, perinteisen 'universaalin' intellektuellin hylkäämisestä 'totuuden välitysmiehenä'. (Nietzsche 1968, 48—49) Jean Baudrillard on erottanut neljä häviämisen tapaa: subjekti voi hävitä mekaanisesti kloonaamalla, kuolemalla elimellisesti ja metaforisesti, pelaamalla taidolla mutta ritualistisesti. Neljäs vaihtoehto on elävyydessään kiinnostavin: voi hävitä kuin nomadit omaksumalla rooleja joihin ei samaistu ja

ilmestymällä uudelleen siellä missä ei odoteta. (ks. Baudrillard 1987, 76) Tuskin on yllätys, että vuoden 68 käänteen jälkeen ilmestyi kirjoja, joiden nimenä oli 'intellektuellin hauta'. Kuten esimerkiksi Lyotardin **Tombeau de l'intellectuel et autres papiers** (Lyotard, 1984).

Baudrillard ei anna esimerkkejä subjektiviteetin eri häviämisen tavoista. Tulee mieleen seuraavat mahdollisuudet:

- Klassikot häviävät jäljennöksiinsä mekaanisesti kloonaamalla. Eikö vuoden 68 jälkeen näin tapahtunut Marxille, Nietzscheille ja Freudille. Ensin heitä yritettiin 'yhteyttää', sittemmin sodittaa vastakkain. (ks. Descamps 1985, 6)
- 'Suuret intellektuellit' kuolevat elävinä legendoina, samanaikaisesti elimellisesti ja metaforisesti. Eikö vuoden 68 jälkeen näin tapahtunut Sartrelle, Barthesille, Lacanille, Aronille, Foucaultille.
- Marxilaiseen vasemmistoon sitoutuneet intellektuellit häviävät poliittisista asemistaan pelaamalla itsensä (taidolla!) ulos paitsiosta. Eivätkö vuoden 68 jälkeen näin tehneet muun muassa Lyotard (ks. otsikko englanniksi: Lyotard & Thébaud 1985) ja Baudrillard.
- Kriittiset ajattelijat häviävät myönteiseen kirjoittamiseen omaksumalla lukuisia rooleja tai naamioita, joihin eivät samaistu. Eivätkö Deleuze, Guattari ja Foucault tehneet näin vuoden 1968 jälkeen.

Vuoden 68 jälkeen monelle on saattanut tulla mieleen: 'ken toiselle kuoppaa kaivaa, hän itse siihen lankeaa!' Hautaan on saatettu pitkään ja näyttävästi vaikuttanut hahmo: vasemmistolainen intellektuelli. Siis yksinkertaisesti intellektuelli. Tapahtuneesta vallinne laaja yksimielisyys. Arviot sitten vaihtelevatkin ilosta inhoon. 'Uusoikeisto' riemuitsee. (ks. Gress 1986, 10—23) 'Perinnevasemmisto' voihki: »Pariisi on tänään Euroopan intellektuaalisen taantumuksen pääkaupunki.» (Anderson 1983, 32)

Tunteenpurkaukset eivät ole olleet hyvä lähtökohta asian erittelemiseksi. Terry Eagleton tarjoaa monta vertaa Perry Andersonia harkitumman, tosin ylimalkaisen arvion. (Eagleton 1986, 89—98) Georg Ross on kirjoittanut paljon edellisiä mietintypää tekstiä ranskalaisen vasemmistointellektuellin 'kuolemasta'. (Ross 1986, Ross 1987, Ross 1990). Suorasukaisimmin esitettyä Ross väittää, että poststrukturalismi 70-luvun ajatusmuotona pyrki tukemaan (uusien) keskiluokkien hegemoniaa

tekemällä tyhjäksi sosialistisen unelman. (Ross 1990, 221) Tämä on oikoinen väite, mutta siinä saattaa olla totta toinen puoli.

Ranskan Kommunistinen Puolue tuomitsi touko—kesäkuun opiskelijaliikeshinnän vasemmistoseikkailuna. Opiskelijaliike taas arvosteli ankarasti varsinkin kommunistisen puoluevasemmiston autoritaarisuutta. (ks. Johnson 1972) Kommunistinen puolue ja sen johtama ay-liike kiirehti hallituksen selustatueksi. Kaukana ei ole myöskään ajatus, että touko—kesäkuun aktivistit viettelivät nimenomaan kommunistista puoluetta 'hautaan'. Tähän päätelmään saattavat innostaa tiedot vuoden 68 jälkeisistä tapahtumista.

Uudella vuosikymmenellä alkoi kiihkeä keskustelu 'marxismien kriisistä' ja pyrkimys kehittää eurokommunistinen vaihtoehto. (ks. Hirsh 1982, 178—207; Ross 1982) Eri tahoilla, esimerkiksi Sosialistisen puolueen vasemmistossa yritykset muotoilla ja ajaa itsehallinto-ajatusta sosialistisena vaihtoehtona vahvistuivat. (ks. Brown, 1982) Uudet yhteiskunnalliset liikkeet alkoivat esiintyä näkyvästi heti 70-luvun vaihteessa. Kehityksen eräänä huipennuksena, vuonna 1980, voitaisiin pitää kahta merkittävää 'hautajaispuhetta' perinteiselle sosialismille, nimittäin Alain Tourainen teosta *L'après-socialisme* (Touraine 1980) ja André Gorzin teosta *Adieux au prolétariat* (Gorz 1980).

Mainittuja tekoja voidaan hyvin pitää yrityksinä uudistaa 'sosialistinen projekti'. Niinpä ne pyrkivät pikemmin maaperän muokkaamiseen kuin haudankaivuuseen. Ne tapahtuivat osittain rinnakkain, osittain päällekkäin sen määrätietoisien pragmaattisten politiikan kanssa, joka johti sosialistin valintaan presidentiksi 1980-luvun alussa. Tämän politiikan onnistumisen jälkeen pragmaatikkojen ihmetyksen kohteeksi nousi huomio, että eturivin intellektuellit vaikenivat 'kuin hauta'. He (ei kuitenkaan esimerkiksi Derrida) jopa ilmaisivat syvän epäilynsä ellei peräti ylenkatseensa presidentin valinnan arvosta. Vuoden 68 tapahtumien vanavedessä tai pohjavirassa kulki siten myllerryksiä, jotka eivät heti näkyneet politiikan pinnalla.

Eräs vuoden 68 tapahtumien jälkeen (Grassetin kustantamon ja tiedotusvälineiden avulla) pinnalle pulpahtanut pienoisspektaakkeli oli 'uusien filosofien' esiinmarssi. He olivat (lähinnä maolaisuudesta) käännyttäisiä. He julistivat niin Marxin kuin sosialismin hautaamista. Tämän hautauskannan muotoili ytimekkäimmin tilannenokkela Bernard-Henri Lévy: »Sosialismi (maskuliini), syntynyt Pariisissa 1848, kuollut Pariisissa 1968.» (Lévy 1972, 110). Yhtä oikoisella tavalla tuntee muo-

toili Jean-Marie Benoist jo kirjansa otsikossa: *Marx est mort* (1970). Muutkin uusfilosofit kuten Jean-Paul Dollé, Philippe Nemo, André Glucksmann, Guy Lardreau ja Christian Lambert markkinoivat samaa sanomaa. (ks. Kemp 1981, 165—237) Julkisuuden tähdenlentojen tekosille on helppo hymähdellä. Benoistin, Nemon ja Glucksmannin esseistiikkaan sisältyy kuitenkin monia oivalluksia. Ne ovat tosin paljolti muilta kuten Lacanilta, Foucaultilta, Deleuzelta ylimalkaisesti lainattuja. On aika mielikuvituksetonta todeta, että juuri heidän tapauksessaan pätee edellä mainittu sananlasku.

Jälkikäteen on helppo puhua sosialismin viettelystä hautaan. Käännyttäisten tapa esittää itsensä viettelijöinä ei vakuuta. Pragmaatikot oivaltavat tämän. Erinomainen esimerkki pragmaatikosta on Régis Debray. Hän on hallinnut kääntää näkökulman 180 astetta. Käyttämättä sanaa Debray antaa ymmärtää, että varsinaiset viettelijät, kuten Barre ja Giscard, olivat poissa ja vaiti. He katsoivat kuinka tilanteet kehittyivät uudelle teknokraattiselle, professionaalille oikeistolalle otolliseksi kun vanha kamppailukulttuuri soti itsensä uuvuksiin. Debrayn mielestä vuosi 68 oli kontraproduktiivinen tapahtuma. Omassa mielikuvituksellisessa päämäärättömyydessään se hautasi unelmansa toimien uuden porvarillisen yhteiskunnan kehtona. (Debray 1979, 45—65) Uudessa(?) reaalipoliittisen pragmaatikon roolissaan Debray arvioi tilanteita lähinnä valtionhoitajuuden näkökulmasta kiinnittämättä erityisemmin huomiota vuoden 68 tapahtumasarjaan molekulaarisella tasolla eli esimerkiksi henkilökohtaiseen poliittisena.

Tulkinta touko—kesäkuun 68 liikehinnästä kontrafaktuaalisena tapahtumana eli porvarillisen yhteiskunnan piristysruiskeena on yhtä kekseliäs kuin se on keksitty. Tämä ajatus on tullut varmasti monelle monasti mieleen! Siinä on kuitenkin vahva jälkiviisastelun ja oman poliittisen valinnan 'puolustelun' maku. Tämä on toki tuiki tavallista. Väitetä on loppujen lopuksi yhtä vaikeata hyväksyä kuin hylätä.

Olen puhunut viettelystä (hautaan) viittaamatta ajatuksen isään eli Jean Baudrillardiin. Lacanin, Foucaultin, Lyotardin, Guattarin ja Deleuzen tavoin Baudrillard tuki touko—kesäkuun liikehinnää. Kuten edellisillä — epäsuoremmin Deleuzella —, Baudrillardilla on ollut aikanaan radikaaliin poliittiseen vasemmistoon sitoutunut kautensa (Guattarilla vieläkin!). Eroistaan huolimatta ketään heistä ei kannata oikoisesti kutsua sosialismin uudistajaksi, siitä käännyttäiseksi tai pragmaatikoksi; he eivät ole tasoittajia vaan sosialismin koettelijoita. He ovat

enemmän kuin arvostelijoita. Jokaiselle heistä — kuten niin monelle muulle: Ecolle, Habermasille... (Lemert 1990, 46) — vuoden 68 taitevuodet merkitsivät käännteentekevien teosten julkaisemista. Heidän teoksissaan on vahva marxismikriittinen alavire, jota vuoden 68 tapahtumat vauhdittivat. Silti voi olla kyseenalaista puhua heidänkään kohdalla tietoisesta halusta vietellä 'sosialismia hautaan'. Varsinkin Baudrillardin kirjoituksia olisi kyllä houkuttelevaa näin lukea. (Baudrillard 1982).

Baudrillardia voisi helposti lukea toisesta näkökulmasta. Hän saattaisi väittää, että nimenomaan 'oikeisto' osasi vietellä 'sosialismin hautaan'. Oikeiston ylivoima perustui oivallukseen, ettei sitä valtaa ole olemassakaan, jota vasemmisto tavoittelee. Pelin nimi on salaisuus ja vallan salaisuus on sen olemattomuus. (Baudrillard 1987, 59, 117) Baudrillardin näkemys on varsinaisesti tarkoitettu Foucaultin valta-analytiikan arvosteluksi. Tässä suhteessa se vaikuttaa varsin ontuvalta. Kuten näkemyksen tiivistävä väite: 'viettely on valtaa vahvempi'. (Baudrillard 1987, 45)

Baudrillard tietää hyvin, ettei touko—kesäkuun 68 tapahtumista kannata jälkiviisastella. Hän hyväksyy Sylvere Lotringerin muotoilun: 'iloisen toukokuun jälkeen koimme kummallisen spehtaakkelin jossa syyt kulkivat seurausten jäljessä'. (Baudrillard 1987, 114) Baudrillard katsoo, ettei touko—kesäkuun tapahtumista voida vetää mitään johtopäätöksiä koska ne eivät johtaneet mihinkään. Tästä huolimatta hän havaitsee toissijaisen tai parodisen tuloksen: ranskalainen sosialismi hävisi politiikan mustaan aukkoon. (Baudrillard 1987, 115—116) Tämä on imploosio: hidas ja hiljainen massa imee puoleensa niin autokraatit, byrokraatit kuin demokraatit.

Jean-Francois Lyotard on teoksensa *Dérive à partir de Marx et Freud* artikkelissa *Espace plastique et espace politique* (Lyotard 1979, 103) 'dekonstruoinut' vuoden 68 kesäkuun (26 päivän) tapahtumien erästä kuvaa. Siinä on nyrkkiin puristettuna kaksi toisiinsa käsiraudoilla kahlehdittua kättä. Kuvassa on esitetty touko—kesäkuun tapahtumien kaksoissidos ja kaksoisartikulaatio. Nyrkkiin puristettuun käteen on kirjoitettu 'imploosio', kun taas käsien väliseen tilaan on kirjoitettu 'eksploosio' (lisättyä Lyotardin ratkaisulla: DESIR). Viitaten luonnollisesti kahleiden katkaisemiseen äkkirepäisyillä. Se jo tiedetään mihin implosiolla viitataan. Touko—kesäkuun 68 tapahtumien kanalta oli kuitenkin ratkaisevampaa mikä siinä räjähti. Tätä kysymystä ovat miettineet kaikki nomadiset

ajattelijat. Näkemyseroista huolimatta jokainen heistä katsoo, että juuri subjektiviteetti räjähti.

Touko—kesäkuu 68 haasteena

Charles Tilly on kirjoittanut teoksen, jossa eritellään neljä vuosisataa kattavasta näkökulmasta kollektiivisen toiminnan ja kamppailun muotoja Ranskassa. Hän on antanut kirjalleen nimen *The Contentious French*, haastavat ranskalaiset. Eikä syyttä! Haastamisella on alati toistuvina kollektiivisen toiminnan epäjatkuvuuksina tai katkoskohtina (Tilly 1986, 3): 'hullut vuodet' sen verran pitkä perinne Ranskassa, että siihen on helppo liittää ritualistisia piirteitä: näytelmällisyyttä. Tilly puhuu haastamisen repertuaarista sanan teatraalisessa ja musikaalisessa mielessä viitaten lähinnä *commedia dell'arten* genreen. (Tilly 1986, 390)

Touko—kesäkuu 68 on erityinen esimerkki haastamisesta. Silloinkin saattoi tapahtua haastamisen repertuaarin vaihdoksia. Ne eivät olleet vain näytelmän sovituksen siirtoja. Kirjansa loppupuolella Tilly pohtii sitä miksi haastamisen repertuaarit vaihtuivat viime vuosisadan puolivälissä rajoittuneista ja isännöidyistä kansallisiksi ja riippumattomiksi. (Tilly 1986, 390—404) Hän ei valitettavasti pohdi (vertaa kuitenkin Tilly 1986, 390), tapahtuiko vuoden 1968 jälkeen haastamisen repertuaarin vaihdos. Se on hyvin mahdollista. Perinteiset kollektiiviset kamppailumuodot — lakot, mielenosoitukset, julkiset kokoukset, vaatimusmarssit, valtaamiset, sosiaaliset liikkeet, kampanjat — saivat kyllä maan vanhan johdon järkytyksen partaalle, mutta tosiasiasa ne eivät enää tehonneet yhä hienovirriteisempään ja yksilöivästi kohdennettuun vallankäyttöön.

Saattaa olla, että perinteisten kollektiivisten poliittisten toimien teho on ehtynyt samassa tahdissa vasemmistolaisen intellektuellin häviämisen kanssa. Dramaattisena kärjistyksenä voisi ehdottaa, että touko—kesäkuussa 68 perinteinen kollektiivinen kamppailu kiihtyi hysteerisyyden rajoille. Se saavutti huipun. Se paloi karrelle. Mutta hämärän tultua tuhkasta ei enää lähtenyt lentoon sen paremmin Minervan pöllöä kuin Feeniks-lintua. Suurten tarujen aika oli ohi!

Molaariset arvaukset voi jättää sikseen. Touko—kesäkuun 68 luonnetta haastamisena voidaan pohtia 'spekuloimatta'. Voidaan edetä molekulaarisella tasolla. Tällä tasolla erotetaan haastamisen erikoislaatu; kyse ei ollut 'tarvehakuisesta' vaan 'haluhakuisesta' haastamisesta. Halu — vastakohtana tarpeelle — ei edellytä itsensä ulkopuolista kohdetta. Halu on kaipuuta määrittelemättömään (Turner

1984; Alasuutari 90), 'ei-mihinkään'.

Touko—kesäkuussa 68 todella purkautui sängen määrittelemätön 'vapauden ja riippumattomuuden kaipuu'. Se ilmeni myönteisenä haastamisena viiden sanomattoman rajoille, ja ylikin. Se oli aito riita Lyotardin mielessä. Foucault ennakoi tämäntapaista haastamista johdantokirjoituksessaan Battaillen transgressiiviseen ajatteluun. (Foucault 1981b, 36) Kirjoituksessaan Foucault sananmukaisesti (transgressio) pohtii rajan ylittämistä. Sen jälkeen haastaminen on luonteeltaan myönteistä. Se ei enää varsinaisesti suuntaudu mitään tai ketään vastaan. Ylittämällä rajan teko koskettaa poissaoloa itseään, muttei enää puutteen mielessä. (Foucault 1981b, 52) Tästä — nietscheläisestä — näkökulmasta Foucault lukee niin Battailla että Blanchotia, johon Foucault yhdistääkin tällaisen 'haastamisen periaatteen'. (Foucault 1981b, 36)

Touko—kesäkuun 68 tapahtumat suuntautuivat toki monia asioita vastaan. Ranskan yhteiskuntajärjestelmää arvosteltiin avoimesti, ankarasti ja äänekäästi. Tämä oli molaarista puhetta — kielteistä haastamista — joka ei nomadisten ajattelijoiden mukaan pahemmin jälkiä jättänyt. Tästä syystä Baudrillard väittää, ettei ole olemassa 'toukokuun lapsia'. (Baudrillard 1987, 115) Sosialistisen unelman imploosio tapahtui joukkoimitassa mutta henkilökohtaisella tasolla.

Muutokset eivät tietenkään tapahtuneet vain joidenkin pariisilaisälyköiden mielikuvituksessa. Kannattaa lukea mitä Gilles Deleuze, affirmatiivinen haastaja, koetteli, viettelijä, rajojen ylittäjä jos joku — vai pitäisikö näin eläimellisestä ajattelijasta sanoa jos jokin — kirjoittaa vuodesta 68: »Lukiessa joitakin erittelyjä voisi uskoa että vuosi 68 oli käännekohta vain pariisilaisten intellektuellien mielikuvituksessa. Pitää kuitenkin muistaa, että todellisuudessa se oli monien toisiaan seuraavien maailmanlaajuisten tapahtumien tulosta ja samalla tulosta kansainvälisten ajatusvirtausten sarjasta, jota jo yhdisti **uusien kamppailumuotojen ilmaantumisen uuden subjektiviteetin tuottamiseksi**... Mitä maailman tapahtumiin tulee, voimme äkkiseltään muistaa jugoslavalaiset itsehallintokokeilut, Prahan kevään ja sen tukahduttamisen, Vietnamin sodan, Algerian sodan...mutta myös 'uuden luokan' (uuden työväenluokan) merkit, uuden ayliikkeen, talonpoikaisliikkeen, opiskelijaliikkeen, psykiatriset laitokset ja niisanotun institutionaalisen pedagogiikan... Mitä tulee ajatusvirtauksiin, pitää ilman muuta palata Lukácsiin joka kirjassaan *Geschichte und Klassenbewusstsein* jo asetti kysymyksen uudesta subjektiviteetista, siten Frankfur-

tin koulukuntaan, italialaiseen marxismiin ja ensimmäisiin 'autonomian' luonnoksiin (Tronti), Sartreen, ja hänen ympärillään ajatuksiin uudesta työväenluokasta (Gorz), ja ryhmiin kuten 'Socialisme ou barbarie', 'situationismi', 'Voie communiste' (erityisesti Guattari ja halun mikropolitikka). Virtauksia ja tapahtumia jotka ovat jatkuneet ja yhdistyneet.» (Deleuze 1987, 116)

Deleuze näkee touko—kesäkuun 68 toteutuneen moninaisten virtailujen vanavedessä. Hän ei silti väitä liikehdinnällä olleen suoranaisia esikuvia. Haastaminen toimi ylittämällä rajoja, kyseenalaistamalla normeja. Halutessa siinä saattoi jopa erottaa skitsoidin liikkeen kohti ulkopuolisuutta (Cappelletti 1984, 41) tai jopa (Nietzschen) ikuisen paluun ajatuksen: elämä sykkii ja pulppuaa moninaisena toistaen itseään erilaisuudessaan: toimi siis niinkuin haluaisit aina palata. Haastamisella ei ollut varsinaista ulkoista kohdetta. Kyse oli **uudesta subjektiviteetista**. Deleuzen mukaan myös Foucaultin toiminta vuoden 68 jälkeen suuntautui subjektin muutokseen. Foucault on itse todennut vuoden 68 tapahtumista että »Se mitä opiskelijat yrittivät tehdä... ja mitä itse olen yrittänyt paljastaa ovat ne vaihkeaiset järjestelmät jotka määrittävät arkipäiväisintä käyttäytymistämme tietämättämme ... osoittaa kuinka voimme paeta.» (Foucault 1971, 201)

Michel Foucault on eri yhteyksissä korostanut touko—kesäkuun 68 tapahtumien myönteistä vaikutusta valinnoilleen. Hän on painottanut, että ruohonjuuritason kokemusten kautta vallankäytön luonnetta — tekniikoita ja strategioita — koskeva kysymys osattiin asettaa kelvollisesti: kohdennetusti. (Foucault 1980b, 116) Foucault on tehnyt erityisen selväksi, että se liikehdintä mikä mahdollisti touko—kesäkuun 68 ja sen myötä uudenlaisen molekulaarisen käsityksen vallankäytön ja kehon yhteydestä: biovallasta oli syvästi ei-marxilainen. (Foucault 1980c, 57—58) Marxismissa Foucault arvostelee erityisesti sen pyrkimystä esittäytyä tieteenä (Foucault 1980c, 84) mikä epäilemättä on houkutelut muotoilemaan valtateorian kömpelösti ja käyttökeltomasti valtioteorian. (Foucault 1980c, 58) Tällaisesta molaarisesta näkökulmasta ei ainakaan erottunut Foucaultin oman kiinnostuksen kohteet kuten vaikkapa psykiatrian valta-effektit tai lääketieteen poliittinen funktio.

Pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei kannata tehdä Foucaultin (haastattelu)lausunnoista, joissa hän ikään kuin luonnostelee vallankäytön käsitystään ja käsitteitään. Foucault ei ole esittänyt mitään varsinaista valtateoriaa. Eikä ole halunnutkaan! Sanojensa mukaan hänen tutkimustyönsä tavoitteena ei ole

ollut analysoida vallan ilmiöitä eikä kehitellä sellaisen analyysin perusteita. Hän on halunnut luoda historiallisesti (genealogisesti) niitä erilaisia tapoja, joilla kulttuurissamme ihmisistä tehdään subjekteja. (Foucault 1982, 208)

Foucault epäsuorasti vastaa valta-analytiikkansa arvostelijoille mainituissa haastatteluissa. Foucault kiertää vaikeita ongelmia, joihin myös touko—kesäkuun liikehdintä, ja myöhemmät liikkeet, kilpistyi. Vallankäyttö ei ole Foucaultille ensisijainen kiinnostuksen kohde vaan subjektinmuodostus. Tarkemmin sanottuna: subjektinmuodostus tarkasteltuna vallankäytön ja tiedontuotannon yhteyden näkökulmasta. Tästä näkökulmasta Foucault arvioi touko—kesäkuun 68 tapahtumien avanneen monia myönteisiä 'pakoviivoja': nomadisia kulkusuuntia, joissa voitiin välttää normaalistavaa subjektiviteettia ja etsiä vahvaa identiteettiä, yksilöllisyyttä, erilaisuutta. Tämä on pääasia ja siinä hän on ilman muuta yhtä mieltä Deleuzen, Guattarin ja Lyotardin kanssa.

Monet erottelukykyiset henkilöt ovat panneet merkille että vuonna 68 heitetty haasteet perimmäitään koskivat identiteettiä, yksilöllisyyttä, erilaisuutta, siis uudenlaista subjektiviteettia. Oli toki helppo havaita — kuten esimerkiksi Debray on tehnyt (Debray 1979, 48) — että vaatimus omaan identiteettiin, oikeus erilaisuuteen ryöpsähti esiin touko—kesäkuussa 68. Ferry ja Renaut eivät epäile myöntää, että vuoden 68 tapahtumien fundamentaalinen motiivi löytyy projektista, jonka tarkoituksena oli subjektiviteetin (metafyysisen ajatuksen) kritiikki (Ferry & Renaut 1987, 36—37, 91), täsmällisemmin sanottuna väitteestä 'subjekti kuolee yksilön ilmaantuessa'. (Ferry & Renaut 1987, 93)

Tämän haasteen edessä on ollut houkuttelevaa ja helppoa esiintyä ironisena, huvittuneena, kyynisenä pitämällä koko asiaa lapsellisenä libertarianismina. Siitäkin siinä toki olikin kysymys: tulemisesta jälleen lapseksi. Nomadiset ajattelijat hyvin oivaltavat tämän. Naurussa suin Foucault, Deleuze ja Guattari — miksi myös Lyotard — ovat ottaneet haasteen vastaan. Totuudenpuhunnan — jopa argumentaation hionnan — sijasta heitä kannattaa lukea 'aporisen' itsetuntemuksen ja minä-tekniikoiden etsijöinä. (vrt. Bradbury 1985, 7)

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti: Moderni persoona halun subjektina. *Tiede & edistys* 2/90.

- Anderson, Perry: *In the Tracks of Historical Materialism*. Verso. London 1983.
- Aron, Raymond: *The Elusive Revolution. Anatomy of a Student Revolt*. Pall Mall. London 1969.
- Bandini, Mirella: *l'estetico il politico. da Cobra all'Internazionale Situazionista 1948—1957*. Officina Edizioni. Roma 1977.
- Baudrillard, Jean: *Il partito comunista o i paradisi artificiali del politico*. Padova: Bertoni-Bloom. Padova 1982.
- Baudrillard, Jean: *Simulations*. Semiotext(e) 1983a.
- Baudrillard, Jean: *In the shadow of the silent majorities ... or the End of the Social... And other essays*. Semiotext(e) 1983b.
- Baudrillard, Jean: *Forget Foucault. Forget Baudrillard*. Semiotext(e). Columbia University. New York 1987.
- Bénéton, Ph. & Touchard, J.: Les interprétations de la crise de mai—juin 1968. *Revue française de science politique*, juin 1970.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude: *Les Héritiers*. Minuit. Paris 1964.
- Bourdieu, Pierre: *La Distinction*. Minuit. Paris 1979.
- Bourdieu, Pierre: *Homo Academicus*. Minuit. Paris 1984.
- Bourdieu, Pierre: *Sosiologian kysymyksiä*. Vastapaino. Tampere 1985.
- Bradbury, Malcom: The Impact of Literary Theory. Teoksessa Lisa Appignanesi (toim.): *Ideas from France. The Legacy of French Theory*. ICA Documents. London 1985.
- Brau, Eliane: *Le situationnisme ou la nouvelle internationale*. Nouvelles Editions. Paris 1968.
- Brown, Bernard E.: *Socialism of a Different Kind. Reshaping the Left in France*. Greenwood. London 1982.
- Capelletti, Franco A.: *Differenza e potere. La politica nel pensiero post-moderno*. Franco Angeli. Milano 1984.
- Casanovas, Pompeu: *Rationality and Adlinguisticity in Foucault's Political Action*. A paper presented at the Colloquium 'Language and Politics', University of Helsinki, 12—15 December 1988.
- Charrière, Christian: *Le printemps des enragés*. Fayard. Paris 1968.
- Clifford, James: On Ethnographic surrealism. *Comparative Studies in Society and History*. Vol. 23 1981.
- Debord, Guy: *La Società dello spettacolo*. Vallecchi. Firenze 1979.
- Debray, Régis: A Modest Contribution to the Rites and Ceremonies of the Tenth Anniversary. *new left review* 115 (1979).
- Debray, Régis: *Teachers, writers, celebrities. The Intellectuals of Modern France*. Verso. London 1981.
- Deleuze, Gilles: *Nomad Thought*. David B. Allison (toim.): *The New Nietzsche*. MIT. Cambridge Mass. 1985.
- Deleuze, Gilles: *Nietzsche & Philosophy*. Athlone. London 1986.
- Deleuze, Gilles: *Foucault*. Feltrinelli. Milano 1987.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix: *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. University of Minnesota. Minneapolis 1987.
- Derrida, Jacques: *Marges de la Philosophie*. Minuit. Paris 1972.
- Descamps, Christian: Philosophy in France. Teoksessa Lisa Appignanesi (toim.): *Ideas from France. The Legacy of French Theory*. ICA Documents. London 1985.
- Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul: What is Maturity? Habermas and Foucault on 'What is Enlightenment?' Teoksessa David Couzes Hoy (ed.): *Foucault: A Critical Reader*. Basil Blackwell. Oxford 1986.
- Dufrenne, Mikel: *Pour l'homme*. Seuil. Paris 1968.
- Eagleton, Terry: *Against the Grain. Essays 1975—1985*. Verso. London 1986.
- Ferry, Luc & Renaut, Alain: *Il 68 Pensiero. Saggio sull'*

- antumanismo contemporaneo*. Rizzoli. Milano 1987.
- Foucault, Michel: 'A Conversation with Michel Foucault' by J. Simon. *Partisan Review* 2/1971.
- Foucault, Michel: Prison Talk. Teoksessa Colin Gordon (toim.): *Michel Foucault: Power/Knowledge. Selected Interviews and other Writings 1972—1977*. Harvester. Brighton 1980a.
- Foucault, Michel: Truth and Power. Teoksessa Colin Gordon (ed.): *Michel Foucault: Power/Knowledge. Selected Interviews and other Writings 1972—1977*. Harvester. Brighton 1980b.
- Foucault, Michel: Body/power. Teoksessa Colin Gordon (ed.): *Michel Foucault: Power/Knowledge. Selected Interviews and other Writings 1972—1977*. Harvester. Brighton 1980c.
- Foucault, Michel: *The Order of Things. An Archeology of the Human Sciences*. Tavistock Publications. London 1980d.
- Foucault, Michel: *Theatrum Philosophicum*. Teoksessa Donald F. Bouchard (ed.): *Language, countermemory, practice*. Cornell University. New York 1981a.
- Foucault, Michel: A Preface to Transgression. Teoksessa Donald F. Bouchard (ed.): *Language, countermemory, practice*. Cornell University. New York 1981b.
- Foucault, Michel: Afterword. The Subject and power. Teoksessa Hubert. L. Dreyfus and Paul Rabinow: *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics With an Afterword by Michel Foucault*. University of Chicago. Chicago 1982.
- Foucault, Michel: Truth, power, self. An Interview with Michel Foucault by Rux Martin. October 25, 1982 Teoksessa Luther H. Martin, Huck Gutman and Patrick H. Hutton (eds.): *Technologies of the Self. A Seminar with Michel Foucault*. Tavistock. London 1988.
- Gorz, André: *Adieux au prolétariat*. Galilée. Paris 1980.
- Gress, David: The fall of the idols. *The New Criterion*. Vol. 5, Nr. 4, 4 Dec. 1986.
- Guattari, Félix: Capitalismo e schizofrenia. Intervista con Gilles Deleuze e Félix Guattari. Teoksessa Félix Guattari: *una tomba per edipo. psicoanalisi e metodo politico*. Bertani. Verona 1974a.
- Guattari, Félix: *una tomba per edipo. psicoanalisi e metodo politico*. Bertani. Verona 1974b.
- Guggenberger, Bernd: *Sein oder Design. Zur Dialektik der Abklärung*. Rotbuch. Berlin 1987.
- Hamon, Hervé & Rotman, Patric: *Generation. 1. Les années de rêve. 2. Les années de poudre*. Seuil. Paris 1987, 1988.
- Hirsh, Arthur: *The French Left. A History & Overview*. Black Rose Books. Montreal 1982.
- Johnson, Richard: *The French Communist Party versus the Students. Revolutionary Politics in May—June 1968*. Yale University. New Haven and London 1972.
- Kemp, Peter: *Marxismen i Frankrike. Apropå "de nya filosoferna" och marxismens kris*. Liber. Stockholm 1981.
- Krause-Jensen, Espern: *Nomadefilosofi. Aktuelle tendenser i fransk taenkning*. Sjakalen Århus 1983.
- Lemert, Charles: The Politics of semiotics and the semiotics of politics. Teoksessa Sakari Hänninen & Kari Palonen (toim.): *Texts, contexts, concepts. Studies on Politics and Power in Language*. The Finnish Political Science Association. Jyväskylä 1990.
- Lévy, Bernard-Henri: *La Barbarie à visage humaine*. Grasset. Paris 1972.
- Lyotard, Jean-Francois: *A Partire da Marx e Freud. Decostruzione e economia dell'opera*. Multhipla. Milano 1979.
- Lyotard, Jean-Francois: *Tombeau de l'intellectuel et autres papiers*. Galilée. Paris 1984.
- Lyotard, Jean-Francois & Thébaud, Jean-Loup: *Just Gaming*. Manchester University. Manchester 1985.
- New Nietzsche, Allison, Davis, B. (ed.): *The New Nietzsche*. MIT. Cambridge Mass 1985.
- Nietzsche, Friedrich: *Hyvän ja pahan tuolla puolen. Erään tulevaisuuden filosofian alkunäytös*. Otava. Helsinki 1966.
- Nietzsche, Friedrich: *The Will to Power*. Vintage Books. New York 1968.
- Nietzsche, Friedrich: *Näin puhui Zarathustra*. Otava. Keuruu 1981.
- O'Hara, Daniel T.: The Prophet of our Laughter: Or Nietzsche as -Educator? Teoksessa Daniel T. O'Hara (ed.): *Why Nietzsche now?* Indiana University. Bloomington 1985.
- Prandstraller, Gian Paolo: *Felicità e società*. Edizioni di Comunità. Milano 1980.
- Reader, Keith A.: *Intellectuals and the Left in France since 1968*. Macmillan. London 1987.
- Rohan, Marc: *Paris '68. Graffiti, posters, newspapers & poems of the events of May 1968*. Impact Books. London 1988.
- Roos, J.-P.: Pelin säännöt: intellektuellit, luokat ja kieli. Teoksessa Pierre Bourdieu: *Sosiologian kysymyksiä*. Vastapaino. Tampere 1985.
- Rorty, Richard: *Cosequences of Pragmatism. Essays: 1972—1980*. The Harvester. Brighton 1982.
- Ross, Georg: *Workers and Communists in France. From Popular Front to Eurocommunism*. University of California. London 1982.
- Ross, Georg: Dall 'Illuminismo all'IBM: La Decadenza dell' intellettuale di sinistra in Francia. *Problemi del socialismo* 8—9/1986.
- Ross, Georg: Destroyed by the dialectic. Politics, the decline of Marxism and the new middle strata in France. *Theory and Society* 16/1987.
- Ross, Georg: Intellectuals against the Left: The Case of France. Teoksessa Ralph Miliband and Leo Panitch (ed.): *The Socialist Register 1990. The Retreat of the Intellectuals*. Merlin. London 1990.
- Schnapp, Alain & Vidal-Naquet, Pierre: *Journal de la Commune Étudiante. Textes et Documents Novembre 1967—Juin 1968*. Seuil. Paris 1969.
- Schneiderman, Stuart: *Jacques Lacan. The Death of an Intellectual Hero*. Harvard University. Cambridge Mass. — London 1983.
- Tilly, Charles: *The Contentious French. Four Centuries of Popular Struggle*. Harvard University. Cambridge Mass. — London 1986.
- Touraine, Alain: *The May Movement. Revolt and Reform. May 1968 — the Student Rebellion and Workers' Strikes — the Birth of a Social Movement*. Random House. New York 1971.
- Touraine, Alain: *L'après — socialisme*. Grasset. Paris 1980.
- Turkle, Sherry: *Psychoanalytic Politics. Freud's French Revolution*. Burnett Books. London 1979.
- Turner, Bryan S.: *The Body and Society. Explorations in Social Theory*. Basil Blackwell. Oxford 1984.
- Vaneigem, Raoul: *The Revolution of Every Day Life*. Left Bank Books and Rebel Press. London 1983.
- Wylie, Laurence & Chu, Franklin D. & Terrall, Mary: *France: the events of May—June 1968. A critical bibliography*. Council for European Studies 1973.
- Vähämäki, Jussi: Eurooppalainen identiteetti. *Tiede & edistys* 1/89.